

УДК 94:[061.1:364.4-053.2](477).1924/1936

Л. В. Олянич

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОСЕРЕДКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ДРУЗІ ДІТЕЙ» НА ХАРКІВЩИНІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування осередків Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» на Харківщині. Велика увага приділяється вивченню організаційних форм товариства, визначенню його громадського статусу. Визначено три основні періоди діяльності осередків: період формування, період реорганізації внаслідок здійснення адміністративно-територіального поділу України та період функціонального та організаційного занепаду Всеукраїнського товариства «Друзі дітей».

Ключові слова: Всеукраїнське товариство «Друзі дітей», осередок, формування осередків, організаційні форми, громадський статус.

Статья посвящена исследованию особенностей формирования ячеек Всеукраинского общества «Друзья детей» на Харьковщине. Большое внимание уделяется изучению организационных форм общества, определению его общественного статуса. Определено три основных периода деятельности ячеек: период формирования, период реорганизации в результате осуществления административно-территориального разделения Украины и период функционального и организационного упадка Всеукраинского общества, «Друзья детей».

Ключевые слова: Всеукраинское общество «Друзья детей», ячейка, формирование ячеек, организационные формы, общественный статус.

The article is devoted research of features of forming of cells of Allukrainian society «Friends of children» on Khar'kovschine. Large attention is spared the study of organizational forms of society, determination of his public status. Three basic periods of activity of cells are certain: forming period, period of reorganization as a result of realization administrative-territorial razde-leniya Ukraine and period of functional and organizational decline of Allukrainian society, «Friends of children».

Key words: Allukrainian society is «Friends of children», cell, forming of cells, organizational forms, public status.

Постановка проблеми. Починаючи з 1990-х рр., суспільству прийшлося зіткнутися з багатьма соціальними аномаліями, одна з найважливіших – це дитяча безпритульність. Детальне вивчення формування роботи громадських організацій з подолання дитячої безпритульності у важкі часи 1920-1930-х років дає змогу ефективно організувати боротьбу з безпритульністю у наш час.

Аналіз актуальних досліджень з історії формування осередків дав змогу висвітлити організаційні форми товариства, визначити його громадський статус.

Метою статті є вивчення особливостей формування осередків товариства «Друзі дітей» на Харківщині.

Виклад основного матеріалу. У 1920-х рр. на сторінках журналу «Друг дітей» – друкованого органу товариства, зазначалося, що його осередки виникали стихійно [4, с. 6–7]. Їх виникнення було соціально зумовлене, тобто створення осередків не випадковість, а закономірність, тому висловлювання стосовно стихійності свідчить про історичний факт відсутності якоїсь штучно вигаданої організаційної форми. Відбувався еволюційний процес становлення громадського об'єднання, яке прагнуло

самодіяльності, але для цього бракувало коштів та визнання державою його юридичного статусу. Висловлювалися думки про необхідність збереження принципу їх «самодіяльності і самостійності», що забезпечував осередку його «життєздатність» [4, с. 7]. Заснування осередків на підприємствах та в установах після появи «Положення» та «Інструкції», тобто протягом першої половини 1924 р., відбувалося згідно напрацьованих принципів та організаційних форм, відтак елемент стихійності був нівельований. Ініціаторами їх створення були трудові колективи, профспілкові та комсомольські організації, отже вони виникали цілком організовано і масово.

У 1924 р. відбувалося формування організаційної схеми функціонування громадського об'єднання – осередків «Друзі дітей» на підприємствах та в установах, а також координуючих структур – рад та виконавчих бюро. Осередок вважався повноцінним, якщо його членами було не менше 15 осіб. Дотримуючись територіального принципу, представники осередків з власної або з ініціативи ЦКДД, скликали міські та районні конференції.

Протягом першої половини 1924 р., як зазначалося в інформації ЦКДД, відбувся пошук організаційних форм, котрий супроводжувався «...широким розвитком цієї нової громадської організації» [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 116 – арк.

88]. Її громадський статус визнавали офіційно представники державних структур, тому що осередки виникали безпосередньо на підприємствах та в установах, членами яких були робітники і службовці. Перші узагальнюючі статистичні дані про кількість осередків «Друзі дітей» та їх засновників з'явилися 20 вересня 1924 р., хоча офіційного статистичного обстеження тоді не проводилося. Відомості надійшли до ЦКДД від 8 з 9 губерній УСРР.

В Україні, враховуючи неповні дані, оскільки надійшли неповні дані від губерній, на підприємствах та в установах було засновано 841 осередок, безпосередніми фундаторами яких були 104 тис. осіб, з них у Харківській губернії – 30 тис. [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. – 116 – арк. 161].

Голова ВУЦВКу Г. І. Петровський, передову статтю якого опублікував журнал «Друг дітей» у своєму першому числі, назвав 2500 осередків та 240 тис. членів [5, с. 5]. Він врахував також кількість осередків «Друзі дітей», які виникли і діяли на транспортних підприємствах. Понад дві сотні осередків і більше мали Київська, Одеська, Донецька, Подільська Харківська та Катеринославська губернії, а деякі аграрні регіони перевищували за кількістю осередків промислові адміністративно-територіальні одиниці. Близько 2,5 тис. осередків та 215 тис. членів для багатомільйонної України виявилось замало. Промисловість перебувала на стадії економічного відродження, а дрібна її форма зосереджувалася в руках непманів, які не переймалися проблемами соціальної допомоги безпритульним дітям. Сільське господарство також залишалося традиційно селянсько-фермерським, тобто самодіяльним, відтак земельні громади не брали на себе соціально-профілактичну функцію подолання дитячої безпритульності серед сільського населення.

Загальна кількість сільських осередків «Друзі дітей» майже вдвічі перевищує їх чисельність в містах. Міські осередки, особливо промислових районів, мали кращу матеріальну базу, а головне наявність різних підприємств та установ. Так, загальноміська конференція м. Харкова представляла 220 осередків та 43 тис. членів [1, с. 48–49].

Мобілізації громадськості надавали великого значення в боротьбі з безпритульністю дітей. «Серед інших громадських організацій допомоги безпритульним дітям, – наголошував Г. Петровський на сторінках часопису «Друг дітей» у 1926 р., – організація «Друзі Дітей» широко розгорнула мережу своїх осередків і технічно допомагає проведенню усіх накреслених урядом, партією і професійними спілками заходів, але ця організація в надрах своїх ще не розгорнула такої роботи, яка б стала джерелом живої допомоги дітям» [6, с. 2–3]. Він визнав факт переважної більшості міських осередків над сільськими, відтак, посилаючись на звіти, підкреслив, що фінансова підтримка зосереджується саме в містах, хоча «...більше 70% безпри-

тульних дітей виходить із села» [6, с. 3]. Села не мали ні підприємств, крім колгоспів та кооперації, які недостатньо займалися проблемами дитячої безпритульності, ні установ, а головне належних коштів, тому осередки «Друзі дітей» виявилися там малочисельними і фактично бездіяльними.

Матеріали річного звіту Харківського окружного правління товариства «Друзі дітей» свідчать про неухильне зростання організаційної мережі осередків та загальної кількості їх членів. 1 жовтня 1928 р. тут було 343 осередки та 22 тис. членів, 1 жовтня 1929 р. 531 осередок та 44 тис. членів, а 1 квітня 1930 р. 603 осередки та 51 тис. членів [9, Ф.64. – Оп.1 – Спр. 198. – арк. 106]. За 1928/29 р. кількість членів міських осередків Харкова подвоїлась, склавши на 1 жовтня 1930 р. 30,3 тис. осіб, але за сім наступних місяців їх чисельність зросла лише на одну тисячу [9, Ф.64. – Оп.1 – Спр. 198]. 20 грудня 1929 р. у Харкові відбулася міська конференція осередків товариства «Друзі дітей», яка заслухала доповіді представника ЦКДД, а також дитячої колонії на території Куряжського монастиря, накресливши напрямки, форми і методи боротьби з безпритульністю [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 114 – арк. 84].

Наприкінці 20-х рр. для поживлення організаційної роботи на місцях центральні установи товариства розробили інструкції для осередків, щоб систематизувати їхню діяльність. Вони були опубліковані окремим виданням у вигляді poradника, тобто збірника нормативно-інструктивних матеріалів [7]. Запропонована інструкторами товариства схема обстеження осередків мала п'ять напрямків (оргробота, агітпропробота, оперативна робота, оздоровча кампанія, фінансовий стан) та 27 пунктів, які стосувалися обліку членів, ставлення робітників до осередків, форм та методів агітації, шефства над дитустановами, участі осередків у подоланні вуличної безпритульності, наявності підсобних підприємств [7, с. 52–53]. В інструкції для організації і роботи осередків в містах зазначалося, що вони є «...первинні організації товариства Друзі дітей, які повинні виконувати завдання, що стоять перед товариством в галузі поліпшення життя та побуту дітей насамперед проведення профілактичної роботи для попередження безпритульності, допомагаючи в цій роботі державним органам та вишукуючи кошти, потрібні для проведення зазначеної роботи» [7, с. 21]. Створення міських осередків відбувалося з ініціативи вищих органів товариства та працівників підприємств, державних установ, навчальних закладів, військових частин, лікарень, клубів, червоних куточків, житлової кооперації за наявності не менше 5 членів. Осередок вважався оформленим, якщо його зареєстрував вищий орган – районні або центральні структури товариства. Осередки з кількістю до 10 членів мали уповноваженого, а більше десяти обирали бюро з трьох осіб та двох кандидатів, а також ревізійну комісію. Для постійної роботи бюро обирало секретаря, котрий скликав засідання не

менш двох разів на місяць, а загальні збори 1 раз на три місяці.

Сільські осередки створювалися і діяли подібно міським, але реєструвалися в сільських радах та районних бюро. Їх оперативна робота була наступною: допомагати органам СПОНу та охмадиту в обліку дітей, що потребували допомоги, влаштовувати опіку дітей; сприяти захисту інтересів сиріт, півсиріт, наймитів, дітей, що мають право на пенсію по соцстраху, захищати від експлуатації, звертаючи увагу відповідних органів та установ; стежити за захистом інтересів та юридичного права дитини; вживати заходів до того, щоб при розподілі землі сиротам, півсиротам, що перебувають на патронуванні та на трудовому вихованні, наділялась земля за місцевими нормами, у межах чинного законодавства; влаштовувати дитячі їдальні для нужденних дітей, а також давати одноразову індивідуальну допомогу сиротам, півсиротам як дітям членів товариства, так і всім дітям та матерям (одягом, взуттям, але не грошми); організувати гарячі сніданки в школах бідним дітям та допомогу одягом, взуттям, книжками; сприяти влаштуванню бездоглядних підлітків на роботу в сільські колективи дорослих, до кустарів, шкіл, в радгоспи; стежити за наймитами, учнями в кустарів, за вихованням дітей, відданих на патронат до селян, за підопічними; брати активну участь в організації дитячих ясел, майданів, садків, дитячих кутків при сельбудах та радгоспах і кустарних майстерень, вкупі з культпоєднанням; допомагати робочою силою під час засіву ленінської десятини, жнива, ремонтувати дитустанови, шити для дітей одяг; організувати інтернат для школярів, які живуть далеко від школи [7, с. 28–30]. Повноваження осередку, судячи з пунктів інструкції, були широкими і конкретними.

Адміністративний поділ УСРР 1932 р. зумовив реорганізацію структури товариства «Друзі дітей». Обласні комітети не змогли одразу налагодити оперативний зв'язок з районними правліннями. Мережа осередків зросла, а в діяльності її структурних підрозділів спостерігалася організаційна автономія. На Вінниччині було 113 осередків та понад 28 тис. членів, на Харківщині 730 осередків та 68,4 тис. членів, на Київщині 615 осередків і 99 тис. членів, на Одещині 570 осередків та 43,5 тис. членів [9, Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 544. – арк. 7, 20]. Кількість осередків збільшилася, особливо напередодні III-го всеукраїнського з'їзду товариства «Друзі дітей», який відбувся 15–18 липня 1932 р. На той час в Україні налічувалося 790 тис. членів, з них на на Харківщині – 99,6 тис. Охоплення колгоспного сектора становило 30%, промислового – 26%, але багато підприємств не мали осередків: їх не організували на заводах «Серп і Молот» та «Велозаводі» [3 с. 32], на ХЕМЗі [8].

Голод 1932–1933 рр. викликав масову безпритульність дітей, подолання якої виявилось не під силу громадському об'єднанню – товариству «Друзі дітей», яке за браком коштів втратило

здатність до оперативної діяльності. Ліквідацією безпритульності займалися державні структури і спеціальні комісії, а громадські організації фактично були відсторонені. Формальне збільшення членів місцевих осередків не супроводжувалося ефективністю їхньої роботи. Наприклад, Харківське товариство «Друзі дітей» мало 1 січня 1933 р. 8 тис., 1 квітня 1933 р. – 13 тис. членів, але спромоглося організувати лише яслі в с. Михайлівське [8, с. 33]. Всеукраїнське товариство, судячи з соціального складу його членів, серед яких 42% становили робітники, 26% колгоспники [9, Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 545 – арк. 4], решту службовці, не змогло у 30-х рр. публічно та офіційно заявити про катастрофічні наслідки голодомору, відтак його сільські осередки виявилися тоді бездіяльними. У 1934–1935 рр. товариство занепало, а 31 травня 1935 р. РНК СРСР і ЦК ВКП(б) повернулося до ідеї історичного досвіду діяльності диткомісії при ЦВК. На підставі їхнього рішення 20 січня 1936 р. ЦВК УСРР з метою загального керівництва справою ліквідації дитячої безпритульності і бездоглядності створив Комісію для поліпшення життя дітей при ЦВК УСРР, ліквідувавши українське товариство «Друзі дітей» [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування та розвиток організаційної структури товариства «Друзі дітей» відбувалися протягом трьох хронологічних періодів: 1924–1926, 1927–1932, 1933–1936 рр. Протягом першого – масово виникали осередки, з'явилося «Положення» про осередки «Друзі дітей» та відбулося їх юридичне статутне оформлення. Другий період вирізнявся створенням центральних органів правління, проведенням перманентної реорганізації структури внаслідок здійснення адміністративно-територіального поділу України. Третій – виявився періодом функціонального та організаційного занепаду все-українського товариства «Друзі дітей». Важливо проводити дослідження проблеми безпритульності з метою профілактики соціальних аномалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Друзья детей и их работа // Друг детей. – 1925. – № 2.
2. 33 УСРР. – 1936. – № 5. – Арт. 21.
3. Капустіна. Роботою «ДД» на виробництвах Харкова не цікавляться // Друг дітей. – 1933. – № 1.
4. Міцельська Л. В. Ячейки друзей детей // Друг детей. – 1925. – № 1.
5. Петровский Г. И. Вместо передовой // Друг детей. – 1925. – № 1.
6. Петровский Г. И. Неотложный вопрос // Друг детей. – 1926. – № 4–5.
7. Порадник для активу товариства «Друзі дітей» / Склав Р. М. Мітельман. – Х., 1929. – 94 с.
8. Сарашенко О. На ХЕМЗі // Друг дітей. – 1933. – № 1.
9. ЦДАВО України.